

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Postbus 114, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,— per jaar, voor
België f 6,—. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

LORENZO VALLA OF DE GEBOORTE VAN EEN WEDERGEBOORTE

Renaissance betekent wedergeboorte, een weer opleven van de beschaving der klassieken. Die herleving kan men verdelen in twee fasen, die in de tijd gedeeltelijk door elkaar lopen, één fase, waarin naar al het oude met intense belangstelling gekeken werd, een soort archeologische belangstelling en verzamelwoede van oude voorwerpen en geschriften, en een tweede fase, waarin meer het wezenlijke van de oude cultuur wordt gevat. Deze laatste, meer produktieve fase is een hernieuwd beleven van de gedachte dat de mens „de maat van alle dingen” is, de accentuering van de humaniora, de meer menselijke dingen, hetgeen zich enerzijds uit in het weer meer zoeken naar de zin en de vreugde van het aardse leven, zoals de oudheid dat gedaan had, tegenover de eenzijdige concentratie op het leven na de dood, die de Middeleeuwen hebben gekenmerkt, anderzijds een hernieuwd streven naar de kritische geest van de oudheid, waarin de mens vanuit zichzelf naar waarheid zoekt, de dingen meet naar menselijke maatstaven. Het is deze tweede fase vooral, die wij plegen samen te vatten in de term humanisme.

Wat nu die eerste fase betreft: deze bestond, zoals gezegd, meer in een terugkijken naar het oude. Men bezocht de oude ruïnes en monumenten, vooral van Rome, men herleidde het eigen geslacht terug op de beroemde Romeinse geslachten, men organiseerde carnavalsfeesten in de stijl van de oude Romeinse triomftochten — koning Alfonso van Napels liet zich in 1443 op een gouden wagen Napels binnenrijden, geheel uitgedost als een Romeinse triomfator —, men verzamelde en kopiëerde koortsachtig de oude schrijvers — de humanistisch-gezinde Paus Nicolaas V stak zich reeds als monnik diep in de schulden om oude handschriften te kopen of te laten kopiëren en liet tenslotte een bibliotheek na van duizenden boekdelen —. Die verering voor de oude schrijvers ging zelfs zover dat de reeds genoemde Alfonso bijvoorbeeld de Venetianen

smeekte hem een botje van de Romeinse geschiedschrijver Livius — dat overigens in werkelijkheid een volslagen willekeurig botje was — mee te geven, dat hij vol eerbied weer mee naar Napels nam.

Het zal duidelijk zijn dat aan deze verering voor de oudheid een sterk-romantische ietwat verhitte kant zat. Het was de sentimentaliteit van een echt vaderlandse stemming, het terugkijken naar vroegere glorie. Veel belangrijker was dat men door deze hernieuwde belangstelling ook de veel wezenlijker kanten van die oudheid ging zien en dat is, wat wij de tweede fase noemden. Een man, die in dit „bewustwordingsproces” zou men kunnen zeggen, een stuwende kracht geweest is, was een humanist uit het begin van de 15e eeuw: Lorenzo Valla.

Lorenzo Valla begon zijn carrière met een geschrift over „De lust en het ware Goede”. Hierin laat hij drie mensen een standpunt verdedigen, twee ervan zijn vertegenwoordigers van antieke filosofische stromingen, van de leer der Stoa en die van Epicurus, één, de laatste, verdedigt dan de Christelijke visie. Na een nogal zwakke verdediging van de oude Stoïcijnse filosofie, waar het Valla in deze dialoog kennelijk niet om te doen is, komt er een vonk van inspiratie in de verdediging van de filosofie van Epicurus, een verdediging van het streven naar lust. Ik wil hier wat uitvoeriger citeren, omdat het zo aardig geschreven is. „Wat is de lust”, zo vraagt de Epicurazeër zich af. „Een blijde beroering der ziel, een aangenaam welbehagen van het lichaam”. „Al het goede, zo gaat hij verder, wordt nagestreefd, omdat het lust verschaft. Er zijn innerlijke en uitwendige goederen, die nagestreefd worden. De uiterlijke zijn duidelijk genoeg: men streeft naar macht, geld, eer om er zich wel bij te voelen, de innerlijke zijn gezondheid, kracht, schoonheid. Zonder gezondheid is geen genot denkbaar, zonder kracht zouden we het leven niet genieten, maar ver er bovenuit torent de schoonheid, niet alleen

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 24 oktober, 1965

in het gezicht, maar in het gehele lichaam. Daarom hadden de oude Grieken de goede smaak hun godinnen naakt af te beelden. Alle zintuigen dienen tot bevrediging der lust, zo gaat de Epicuræer verder. De gezichts- en tastzin vindt zijn bevrediging in het aanschouwen van uiterlijke goederen, die deels door de natuur zelf zijn gemaakt, zoals edelstenen, marmer, edelmetalen, deels door de mens worden gemaakt, als fraaie gebouwen en beeldhouwwerken, smaakvol aangelegde parken en tuinen. De gehoorzin wordt gediend door de muziek, die door de wijze dichters van Griekenland hogelijk werd geëerd en gewaardeerd. Zelfs het eenvoudigste gesprek kan tot genotvolle muziek worden. Met de smaakzin proeven wij vóór alles de voortbrengselen der edele kookkunst. Wie tegen de kookkunst iets waagt te zeggen, zo roept hij pathetisch uit, zou ik toewensen eens de hongerdood te sterven! Maar boven het eten gaat nog het drinken. Er zijn slechts twee dingen, die de mens verheffen boven het dier: dat hij verstandig spreken kan en wijn drinken. En dan volgt een loflied op de wijn: „Wees daarom gegroet, o Wijn. Ge zijt de voorzitter bij gastmalen, de leider der bruiloften, de hersteller van vrede, vriendschap en eendracht, ge geeft de moeden nieuwe kracht, vrolijk de zorgelijken op, ge maakt de lafaards tot helden, de stamelaars tot redenaars!”

De teerste en immaterieelste onder de zinnen is de reukzin. Kenmerkend is dat men datgene, dat tegen de reukzin ingaat, nauwelijks durft uit te spreken, omdat kwetsing van de reukzin als erger wordt ondervonden dan de belediging van alle andere. Daarom stond het Romeinse recht dat men zich van een kwalijk-riekende echtgenoot liet scheiden, terwijl dit bij een nog zo lelijke en ziekelijke niet mogelijk was! Daarom heeft de natuur ter bevrediging der reukzin de bloemen geschapen en de geurige kruiden.

Als de lust zo nu en dan in conflict komt met de heersende moraal, zo vervolgt de dialoog, dan moeten we niet meteen over een natuurlijke neiging van de mens tot het kwade schreeuwen! Het genot verlangt nu eenmaal afwisseling. Men zou van echtgenoot bij tijd en wijle kunnen wisselen of alle vrouwen — het is een man die hier aan het woord is — zouden, zoals Plato wilde, gemeenschappelijk moeten zijn. Daardoor zou in de maatschappij veel onheil vermeden worden. Wanneer bijvoorbeeld Menelaos Helena ook maar één maand aan Paris te leen zou hebben gegeven, dan zou de grote Trojaanse oorlog nooit uitgebroken zijn! Daarom, zo besluit hij, is het baarljke onzin te beweren dat in een deugdzame daad zijn eigen loon ligt. Achter alle deugden is het principe der nuttigheid gemakkelijk aan te wijzen. Uit de erkenning van het ware nut ontspringen alle deugden. Als er werkelijk een hemel is, dan zouden de Epicuræers er het eerst in moeten komen, want zij trachten reeds op aarde een hemels leven te bereiken! Deze rede, gelegd in de mond van een Epicuræer, klinkt, dunkt mij, merkwaardig geïnspireerd. Maar men kan wel begrijpen dat Valla in deze tijd een verdediging van de Christelijke leer niet achterwege kon, en waarschijnlijk ook niet wilde laten. Dit geschiedt echter op een wijze, waar men evenzeer de sfeer van aardse genietingen in proeft, alleen zijn de aardse heerlijkheden

nu verplaatst naar de hemel: „De ware deugd, zo luidt het, is het Christelijk geloof, de liefde en de hoop. De deugd zonder hoop op God en zijn beloning is echter een onding. De absoluut ware en hoogste lust is alleen de hemelse lust. De beloning in het toekomstig leven is zo groot en zo mooi, dat men zich die in het geheel niet denken kan. Is het niet een heerlijk genot om, als we een hoge berg beklommen hebben, van zijn top onze blik te laten gaan over de verre vlakke en over de verre blauwschijnende zee, waarop zeilen vlieden als meeuwen? Als op adelaarsvleugels zul je je verheffen en om je heen zul je twaalf legioenen engelen aanschouwen. De aanblik der engelen zal zo schoon zijn dat een aardse fantasie ze niet zal kunnen beschrijven. Hun gewaden zullen goud, edelstenen en purper verre overtreffen en hun gezichten zullen stralen van een zo overweldigende schoonheid, dat het gezicht van je geliefde, daarbij vergeleken, slechts lelijk en afschuwelijk zal zijn.

Aan de poorten van de hemelse stad zal de koningin des hemels je tegemoet treden met heel haar gevolg van stralend schone hemelse vrouwen!”

Valla's beschrijving heeft de levensgenietende sfeer der renaissance, die als een rijpe vrucht openbarst door de schil der ingetogen vroomheid.

Toch was dit geluid niet geheel nieuw, het was ook voor een goed deel Italiaans levensgevoel, dat zelfs in de Middeleeuwen zo nu en dan doorbrak bijvoorbeeld in de zogenaamde Carmina Burana, die in het Latijn gedichte drink- en liefdesliederen uit de

Kalender 1966

De kalender 1966 van het Humanistisch Verbond is verschenen. Deze is thans in 2-kleurendruk uitgevoerd.

De prijs van . . **f 12.50** is gehandhaafd

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door storting of overschrijving van f 2,50 op postrekening 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond Utrecht

In de omschrijving:
KALENDER 1966

twaaftde eeuw. Wat nieuw was, was de nadruk, waarmee het Epicurisme hier naar voren gebracht werd en duidelijk gesteld werd boven de leer der Stoïcijnen. En hiermee werd een heilig huisje omvergevoeren, want het Epicurisme werd in de leidende kringen zijner dagen, zo misschien niet in de praktijk, dan toch in theorie, met afgrijzen gezien, terwijl men er anderzijds van overtuigd was dat de antieke leer der Stoa het Christendom nog het meest benaderde.

Met dit geschrift had Valla zijn radicale aanpak, zijn onafhankelijke instelling tegenover de leer zijner dagen bewezen. Belangrijker nog hoewel natuurlijk wat minder kleurrijk, was Valla's critische instelling tegenover de traditionele opvatting van de kerk. Immers aan het op genot en navolging der antieken gerichte streven der italiaanse humanisten ontbrak nog de onderzoekende geest. Men liep het gevaar dat men de schoonste vrucht der antieke opvoeding, de vrijheid van denken, voorbij zou zien. Het juk der Middeleeuwse scholastieke leermethode dreigde vervangen te worden door een ander juk: het klakkeloos aanvaarden van alles wat de oude schrijvers beweerden. Het gezag der autoriteiten, de traditie moest aan een onderzoek onderworpen worden. Deze taak op zich genomen te hebben, is Valla's grootste verdienste.

Zijn critische zin uitte zich in eerste instantie in een aantal geschriften tegen de opvattingen van de kerk, eerst tegen het monnikenwezen d.w.z. tegen de pretentie der monniken dat zij door hun monnik-zijn al direct een streepje voor hadden in het hiernamaals, dan tegen de formele logica der scholastiek, maar vooral tegen wat toen heette „de schenking van Constantijn”. Deze schenking van Constantijn was een document, waarin de eerste Christenkeizer Constantijn de Grote de heerschappij over de wereld aan de Pausen geschonken zou hebben, een document waarop zich verscheidene Pausen hadden beroepen in hun aanspraak op wereldlijke macht. Meer nog dan zijn aanval op de echtheid van dit document zelf, was de manier waarop hij op taalkundige — het stuk was in zeer slecht latijn geschreven — alsmede op historische gronden — het stuk wemelde van historische en geografische fouten en tegenspraken — wist aan te tonen dat het gehele document een vervalsing was, geschreven in een tijd die ver na Constantijn lag, kenmerkend voor Valla's critische zin. Hier wordt voor het eerste op een moderne, wetenschappelijke manier een zogenaamd historisch document ontrafeld.

Maar tenslotte wil ik vooral nog wijzen op Valla's eerste critische uitgave van het Nieuwe Testament. In zijn dagen werd het Nieuwe Testament alleen gelezen in de zogenaamde Vulgata, de Latijnse vertalingen van het in het Grieks geschreven Nieuwe Testament. Deze vertalingen zaten vol fouten. Valla heeft nu door een vergelijking van deze vertalingen met het Griekse origineel een veel betere tekst tot stand gebracht of liever gezegd, hij heeft daartoe de eerste stoot gegeven. Hoewel hij zelf zich nog, behoudens op enkele ondergeschikte details, van echte bijbelcritiek heeft onthouden en zich slechts geconcentreerd heeft op de tekst als zodanig, is hierdoor toch door hem de eerste stap gezet op de weg naar echte wetenschappelijke bijbelcritiek. Zo is het ook wel gevoeld, want ofschoon zijn tekstcritiek als zodanig niet tegen de wil van de kerk inging, heeft Valla de publikatie ervan in het jaar van zijn voltooiing, in 1444, nog niet rijp geacht. Het werk is pas vijftig jaar na Valla's dood door Erasmus uitgegeven. Erasmus heeft trouwens bij zijn eigen uitgave van het Nieuwe Testament van Valla's werk dankbaar gebruik gemaakt.

Zo is Valla's invloed groter geweest dan men veelal vermoedt. Hij was een veelzijdig man, die door Leibniz een groot filosoof werd geacht — deze nam Valla's dialoog over de vrije wil op in zijn eigen werk — door Erasmus werd bewonderd om zijn kennis van het Latijn en door deze beschouwd werd als de grondlegger van de klassieke wetenschappen, een man van wie Maarten Luther zei: „hij is een lichtend overblijfsel van de oude kerk, een man, wiens gelijke noch Italië noch de gehele kerk vele eeuwen lang gehad heeft!” Zo kan men Lorenzo's werk de geboorte van een wedergeboorte noemen. Zijn critische geest bracht het begin van de moderne tijd, hij zette de eerste stap op de weg naar een nieuw vrij en ondogmatisch denken.

W. HOLTLAND

RECTIFICATIE.

In het nummer van 3 oktober jl. op de laatste pagina is een storende fout geslopen. In de eerste kolom 2e regel van onder van „Gedachtengangen van invloedrijken” staat: „gewone, belangstellende kerk zowat niets” dit moet zijn: „gewone, belangstellende leek zowat niets”. Wij bieden u hiervoor onze verontschuldigingen aan.

lezingen voor de radio

- zo. 31 okt. VARA 9.45 uur: A. D. Belinfante: onderwerp nog niet bekend.
- zo. 7 nov. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.
- zo. 14 nov. VARA 9.45 uur: G. C. A. Schrijvers: „Waarom vinden we moderne kunst vaak zo lelijk”.
- zo. 21 nov. VARA 9.45 uur: P. Spigt: „Misschien is niets geheel waar”.

Meester Kau zeide: „De menselijke natuur is als een draaikolk. Maakt men een gat naar de oostkant dan zal het water oostwaarts stromen. Maakt men een gat naar de westkant dan zal het water westwaarts stromen. Zoals het water geen onderscheid maakt tussen oost en west, zo maakt de menselijke natuur geen onderscheid tussen goed en kwaad.”

Meester Meng zeide: „Het mag waar zijn dat water geen onderscheid maakt tussen oost en west, maar maakt het ook geen onderscheid tussen hoog en laag? De neiging van de menselijke natuur naar het goede is als de neiging van het water om naar beneden te stromen. Evenmin als er water is dat niet omlaag stroomt, zijn er mensen die niet de natuurlijke neiging tot het goede hebben. Water kunt ge wel, door er een slag op te geven, tot boven uw hoofd doen opspatten, en ge kunt het ook, door het in te dijken en te stuwen, een berg doen opgaan, maar is dat soms de natuurlijke aard van het water? Wanneer een mens ertoe kan worden gebracht om niet goed te handelen, is het, omdat met zijn natuur evenzo is geschied.”

Meng Tse zei: „Ik houd van vis en ik houd van bereklauwen. Als ik beide niet tegelijk kan krijgen, geef ik de vis op en kies ik de bereklauwen.

Ik houd van het leven en ik houd ook van recht. Als ik beide niet tegelijk kan krijgen, geef ik het leven op en kies het recht.

Weliswaar houd ik van het leven, maar er is iets waarvan ik meer houd dan van het leven, en daarom streef ik er niet naar het op onbehoorlijke wijze te verkrijgen. Weliswaar haat ik de dood, maar er is iets dat ik meer haat dan de dood, en daarom zijn er rampen die ik niet uit de weg ga.

Indien er onder de dingen waarvan de mens houdt niets ging boven het leven, waarom zou hij niet elk middel aangrijpen om het leven te verkrijgen? En indien er onder de dingen die de mens haat niets ging boven de dood, waarom zou hij dan niets doen waardoor hij rampen uit de weg kon gaan?

Door zó te handelen zou men kunnen leven — maar er zijn gevallen dat men dat middel niet aangrijpt. Door zó te handelen zou men een ramp uit de weg kunnen gaan — maar

er zijn gevallen dat men het niet doet. Er zijn derhalve dingen die men meer haat dan de dood. Volstrekt niet alleen begaafden hebben dit menselijke hart. Alle mensen bezitten het. De begaafdheid bestaat alleen hierin, dat men kan verhinderen dat het verloren gaat.

Als van het verkrijgen van een mandje rijst of een schotel soep het leven afhangt, en van het niet verkrijgen de dood, maar als zij worden gegeven met een snauw, dan zal een landloper ze niet aannemen. En als ze worden gegeven nadat men er op getrapt heeft dan zal zelfs een bedelaar ze versmaden. Maar tienduizend schepel neemt men aan, zonder dat men vraagt naar hoofse zede en recht. Van welk belang zijn die tienduizend schepel voor hem? Is het om schone huizen en paleizen te bezitten, zich te laten dienen door vrouwen en bijvrouwen, en van dienst te zijn aan arme en behoeftige bekenden? Zo even nam ik iets niet aan, ofschoon het leven er van afhing, en nu doe ik het wel om mij te laten dienen door vrouwen en bijvrouwen. Zo even nam ik iets niet aan, ofschoon het leven ervan af hing, en nu doe ik het wel om van dienst te zijn aan arme en behoeftige bekenden. Kon ook dit niet worden nagelaten? Dit noemt men: zijn eigenlijke mensenhart verliezen.”

Meng Tse zeide: „Wat de mensen kunnen zonder het te hebben geleerd, is hun aangeboren kunnen; wat zij weten zonder te hebben nagedacht is hun aangeboren weten.

Van de kinderen die op de arm worden gedragen is er niet één die niet weet zijn ouders lief te hebben, en als zij zijn opgegroeid is er niet één die niet weet zijn oudere broer te eerbiedigen.

Liefde voor de ouders is de basis voor medemenselijkheid; eerbied voor ouderen is plichtsgevoel.

Er is niets anders te doen dan deze gevoelens tot het Al-onder-de-Hemel uit te breiden.”

(Vertaling J. J. L. Duyvendak)

naljver

Hoe komt het toch, dat de mensen altijd iets anders willen dan wat het lot hun beschoren heeft?

De marskramer benijdt de soldaat en de soldaat wil met de marskramer ruilen.

De stedeling verheerlijkt het land en de buitenman haakt naar de stad.

En waarom willen wij altijd meer hebben dan wij opkunnen?

Waarom niet geleefd als de mier, die juist zoveel vergaart als zij verteert?

Waarom altijd wakend te willen zitten over ons teveel?

Waarom vreet ergernis ons op, als wij buurmans geit met voller uier zien lopen dan onze eigen geit, die voor ons toch melk genoeg geeft?

Horatius

Romeins dichter, 65-8 v. Chr.

Humanistische Correspondentiekkring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 30 ct aan postzegels insluiten. (adv.)